

Стефан Пягга.

З кількох тисяч один.

Усі зі школи побігли просто на селище в затінь на свій улюблений майдан. Тут їх ні пан професор із свого вікна не видів, ані старшина не нашибала. Тут можна було доволі і „колесом“ пускати ся, і „обороги“ ставити, і з стрімкого горбка в долину котити ся, а часом і на голодній шкапі їхати, коли буває заблудила до них. Була всяка вигода, а найлучша та, що в разі небезпеки кождий скрив ся в бодяках або в якій дупельनावій вербі, а відтак манівцями, як закон шкільний велів, вертав чемно до дому.

День вчасної весни був гарний, місцями виднів ся жовтенький цвіт підбілю, і ивина „пустила“, прилагоджувала базьки на цвітну неділю. Хлопці ждали на умовленім місці на свого проводиря Василя Борзоногого. Борзоногий мав нині нові ходачки з ветхих холявок, скочив по дорозі до тітки, щоб їх скинути, тай чомусь забарив ся.

Наскучило троха хлопцям, стали давати знаки голосом ріжнородних сеучих і пернатих творів Господніх, аби спішив ся.

Борзоногий Василь не спішив ся: тітчиним огородом поза стодолу прибіг борше всіх під затінь, виліз на найвишу вербу, під якою стояли товариші і кидав з гори сухими прутиками їм на голови.

— А-а-а... бодайже тебе, бодай — заглаголіли хлопці, помітивши свого ватажка на вершку дерева. — Нас потуманило і дивимо ся на його тітки ворота, а він он де сидить.

Борзоногий кинув на ті слова клачком волосіня з якогось старого гніздища просто в крисаню своєму супірникови Іванови Біликови і каже :

— На тепличинах благодать : бузків тьма тьменна і нанашка Бідунка поміж ними коцюбою щось по калабанях патичить, мабуть пискорі.

— Бігаймо туди ! — каже Білик. — Лишім Борзоногого, нехай нас доганяє. Коли він нам так... то ми йому так...

Борзоногий не мав часу надумувати ся, чи далеко до землі : до половини дерева сунув ся, а дальше разом із сухим конаром гопнув на мураву і перший пустив ся на луги. Вся ватага школярська гнала що сили, перескакувала рови, калюжі, калабані, аж гуділо. Бігли без тяжки і впили, наче хто розжареним зелізом пражив їх по пятах. Опинили ся навпослід, поставали, але де ? Коло широкого вира на таких багнищах, трясавицях, що й кроком не можна було дальше на перед. Борзоногий перший застряг одною ногою по пояс у болоті і ледви при помочи иньших дістав ся на суше. Покпив ся верховод. Треба було бігти зараз за селом тою стежкою, куди в літі батьки йдуть у луги траву косити, а так загородили собі самі дорогу. Глубочезний вир відділяв їх тепер від нанашки Бідунки ; вона бродила за виром по сіножатях покритих місцями водою і мордувала коцюбою щупаки.

Глядять хлопці, хоч здалека, мовчки подивляють. Бідунці щастить ся : раз за разом як копачі бе і в мішок ховає. Одного дуже великого вдарила в саму голову і якось хибила і він сховав ся під зелень. Тут уже не так легко можна було щупака дістати, як на простовільнім місці : зелень обмотала ся коло нанашки, ціле веретище тягне ся за коцюбою, ані руш... Зігнула ся Бідунка, сіпає, розмотує зелень, а з мішка щупак шусть у воду.

— Лапайте, лапайте, матусуню ! — скричали хлопці, раді, що хоч тим здалека можуть прислужити ся. — Втік, із мішка втік, он-там за вами тріпає ся на мівкім !...

Бідунка метнула собою, пустила ся за втікачем таки без коцюби ; два рази мала його в руках, а третій раз аж прилягла його собою і той другий також утік ; віджив у мішку і втік.

По тій невдачі Бідунка сплюнула три рази з досадою в сторону хлопців, потягла за собою коцюбу разом із тою зеленою „плінею“ і сховала ся за очеретами. Посунула в таке місце на ловлю, де не слідили за нею „погані очі“.

Хлопці все ще стояли над виром. Вони й дивувалися і розважали над тим, чому щупаки такі п'яні, що їх можна коцюбою забивати?

Тоту загадку розв'язав троха Іван Білик.

— Вони все так із весною п'яніють — каже. — Мої татуньо спускали тамтої весни воду бороздами зі своїх сіножатей і забили щось десять.

— Гііі-гііі!... а дивіть, дивіть... які тут дві зьвірюки великі — закликав куртий Федуньо Ткачик, що віддалився був від громади і різав собі суху тростину над берегом на цівки.

Була то дійсно гарна пара щупаків. Оба лежали на мілкім мов неживі і вигрівалися на сонці.

— Тихо, тихо, не гікайте і не полоште їх, я їх зловлю, — остеріг Василь Борзоногий і став звільна підкрадатися. Він перескакував проворно зрадливі острівці, аж дістався до „загорілих“. Усі гадали, що штука Борзоногому вдасться, аж неправда... Тільки нахилив голову, ще й не торкнув руками, а риби гуль! ударили собою по воді і просто в вир... Удар був такий сильний, що всіх покропило холодним дощем, а сам Борзоногий з превеликого страху аж вивернувся на м'яке раковині і так лежав добру хвилю.

— Тьфу, тьфу! — спльовував, коли піднісся. — Повний рот болота, аж захлиснувся...

Громадка школярська поневолі сьміялася.

— Чому-ж ти не накрив капелюхом? — жартував Білик.

— А чому не кажеш язиком? — відповів Борзоногий.

Вони оба часто любили „натягати“ себе, але все чемно і прилично. Хоч були супірниками, то в пригоді один за другим і в огонь.

Дві ворони закрикали недалеко, сварилися над добочкою. Вони тягли з води якісь тороки.

— А гушшш! а гушшш! — закричали хлопці і стали ніби метати в них той шапкою, той капелюхом, а куртий Федуньо Ткачик таки кулаками пуджав; він, бачите, мав тільки наголовач без крисів, дійсний колпачок..

Ворони не напудилися, тягли добич із тоні на беріг.

— Гушшш! — зашипіло щось у шувари; грудка глини мигнула понад головами хлопців, упала між ворони і розсипалася.

Сварливі супірники тепер підлетіли і виявили своє невдоволення пустим проражаючим криком.

У шуварі шелепотіло щось чим раз дужше. Ткачик хотів похвалити ся, що вміє вцілити, мав охоту кинути в те місце гнилим коренем, та товариші відрадили.

— Не стріляй на сліпо, бо можеш трафить свого татуня в голову. Ануж вони там тепер тростину ріжуть на цівки до пряжі?

Ткачик послухав і як раз добре зробив: з гущі виліз чоловічок-панок в окулярах, у широкій крисани, ростом Борзоногого і Білика, тільки дрібочку тонший і на лиці марнійший; на борідці виднів ся космичок полових волосків.

Хлопці мабуть навикли були до такої несподіванки, бо нічого не змішали ся. Навпаки, дуже зраділи, втішили ся новоприбулим гостем; поздоровили, поклонили ся чемно, стали падкувати коло нього, мов діти коло батька, що приніс із торгу кошіль з колачачами. Тиха радість перетворила ся в гамір, усі стали кликати: Пан учитель з нами, пан учитель щось цікавого нам покажуть.

Учитель дав Борзоногому свою бляшану судину і велів усім іти за собою „журавлем“ і бережно, аби котрий не заліз у яругу.

В тім самім місці, де перше ворони сварили ся, помічено щось біле, ніби тасьму з дрібоньких кораликів; один кусень лежав у траві порозриваний, другий під водою позамотуваний у лепеховім коріню. Учитель хотів дістати той другий кусень у цілові з під води.

Він закотив рукави і забрав ся до діла без помічників.

— Дякую... я то сам мушу робити — говорив. — Ви тільки висуньте менших на перед і добре уважайте. Глядіть!... Найперше оту високу бадилу зітнемо, так... А, тепер Борзоногий, витягни ще одну галузку, що мені коло рук заваджає і підстав бляшанку, глибше... глибше в воду... бо піде на спід... Ну, слава Богу, уда-ло ся...

Розпочали ся допити: „Що се? на що придале?“ Учитель велів їм відгадати. Він пояснив, що ті міхурці кождий з них уже й видів і їв не раз, а много разів.

Хлопці стали спльовувати. Їм видало ся се неймовірним, аби таке жабринє міг котрий із них їсти.

— Не плюйте і не брідьте ся — говорив учитель. — Придивіть ся ще раз добре тій політичці: вся зложена з самих дрібосеньких міхурців, подібних до перлових круп заварених. На однім квадратівім центиметрі буде з кільканацять, а на цілій тасьмі тисячі. І говорю вам іще раз, що нема чоловіка, котрий би того

в своїм життю не кушав. Я вам не скажу, самі мусите прийти на ту гадку.

— Може то дійсно які крупи, бо подібне до круп — розважали хлопці. — Але які? — Ячмінні ні... гречані ні... вівсяні також ні... А може... може... ті, що пан учитель собі купують, якось то вони зовуться „саго“, чи як там, але ми знов таких круп не кушали.—Перебрали всі крупи, які тільки знали і таки не відгадали.

В шкільнім огороді була керничка не дуже глибока, от така на два літри води. Вона з першу була ширша і в споді мала макітру без дна, та учитель звузив її. Один із немудренних малих букварників хотів напийти ся ротом, таки без черпака, зісунув ся стрімголов у ту лійковату дучку і мало що не втопив ся. Тільки голову, лице і кусник шиї занурив у воду і не міг викоріцмати ся, аж учитель витягнув його за ноги разом з тою макітрою.

— Я хотів зразу сам вилізти, але не міг ні руками крінути, ні ногами о що оперти ся — звиняв ся малий чудака, коли його відтелепали.

По тій пригоді вставив учитель кусень деревляної рури на саму середину тої калабаньки, обсипав довкола камінем, зрівняв з землею. Вода відпливала тепер рурою ще лучше і в найбільшу посуху потічок журчав по каменистім руслі і ворожив шкільному сторожеви слоту або погоду. Коли „Дунай“ в огороді „сварив ся“, то мала бути слота, а коли „стишив ся“, погода.

В тім потічку на глибокім місці поміщено ту дригльовату тасьму в деревляній скриночці на сонці при березі. Вода одним боком крізь сітку припливала до скринки, а другим відпливала, все була сьвіжа і раз-у-раз мила ті міхурці.

Кожного дня бігали хлопці в огород, заглядали до скринки. „Міхурці“ мало що змінювали ся; в однім тільки місці збіліли і ті учитель бережно відділив і викинув геть.

Аж за тиждень отець духовий і учитель лежали над беріжком коло тої скриночки окружені купою школярів, приглядали ся через побільшаюче скло в воду. І про обід забули і про капелюхи в траві, а праведне сонечко в саме полудне гріло крепко, припікало дві ще не дуже великі лисини.

— Тьма того лізе -- говорив пан-отець. — Великий Господь і чудні діла його... Перший раз щось подібного бачу... Пригадую

собі, пригадую з „натуральної...“ Але де-де то... Нова жива книга природи розкриває свої листи і сама говорить: „внимай“ чоловіче, подивляй мудрість Вседержителя... І знов один не може на світ, бере ся... Бачите, пане учитель?

— Ще й як — відповів учитель. — І того з одним оком також... Завважте, що вибалушені очі в відношеню до цілого тіла найбільші і найвидатніші. А ті китички по боках коло зів?... То ще пожива на так довго, доки не стануть самі за насущним суятити ся. Їх було ще більше, в двоє стільки, та стала ся пригода, один „майстер“ не хотючи мало що не передобрив діло.

Нанашко сторож на ті слова почухав ся в потилицю і глядів немирно на тих, що всміхали ся та показували йому на криничку і щось ніби полоскали. То він був тим „майстром“; поло-скав шкільну губку в потічку; на щастє Борзоногий підглянув, а не то — ціле діло було би на ніщо здало ся.

Хлопці з увагою підслухували старших слідителів природи. Вони бачили тисячі дрібнесеньких животин, у воді аж кишіло. Які то були звівратка, чиїх родичів діти? вони мали самі вгадати, се була їх головна задача.

— Тепер, хлопці, на вас черга: дивіть ся й ви через те скло — мовив учитель і дав побільшаючу сочку першому Борзоному.

Глядить Борзоногий крізь те скло, кривить ся. — Щось мигтить в очах, — каже — нічого не виджу... Ні, ні... виджу, виджу... Пречиста Мати!... Щож тут того чуда!... І великі страх!... Як би такі напавду, мож би їх уже ловити.

Дивить ся другий, третій... останній, і всі так само дивують ся.

— Знаєте тепер, що то? — спитав учитель.

— Знаємо — вілповіли громадно. — То шупаки.

— Щож ми принесли з лугів?

— Икру, шупакову икру.

Так хлопці розв'язали навпослід самі загадку, з чого дуже радували ся.

Учитель пояснив їм іще при тій нагоді, що кожний рід риб икрить ся в відповідній порі, весною, літом або в осені. З моря в гору ріками плывуть тоді деякі риби „лавою“, не зважають на перешкоди, як ось греблі, гати, водопади і т. н., лише мчать горі во-

дою доти, поки не дістануться в місце пригідне до життя молодого покоління; тут складають икру і вертають назад до свого давнього пристановища в море або на глибокі ріки, але вже обережнійше. В часі вандрівки горі водою попадають цілими стадами в сіти рибальські, або стають ся жертвою різних хижаків пернатих і ссучих, а з поворотом не держать ся стада, але втікають незамітно. Икру таку можна зібрати подібно, як ми отсю щуपाкову і зарибнювати нею пізнійше цілі озера. Так приміром тими щупаками в скриночці можемо заповнити всі наші потоки, калабані, вири по лугах, але се зайве, бо щупаки і без того множать ся, а крім того вони найбільші хижаки в наших ріках, як про се незабаром самі переконаєте ся.

В невеликій судині тисячі зимнокровів відбувало перші вправи, учило ся меткості в рухах тіла: всі проти води плили, хіба часом вітер із противної сторони подув сильнійше, то й вони звертали ся туди мов на коменду. Годували ся первісно водними блохами. Хлопці по ровах на селищу ловили їх полотняним сачком, не раз і цілу коробку принесли, виляли в скринку, аж вода червоїла ся від тих дрібнесеньких животинок. Щупачки кидали ся зайло на добич, жерли безнастанно і росли, живе відь росли.

Згодом стали ся ті комашки скупю поживою в відношенню до широких пащек малих хижаків, тож почали пожирати один другого.

— Немилосерні братоїди! годі на тих ненаситних вантюхів і дивити ся — говорили хлопці і дивили ся дальше і годували їх уже не комахами, лише дрібним здирчачим, плотичим і слизовим нарибком, який ловлено ситом у потоці сотками.

Хижаки мали знов гаразд чим начиняти ся, але се не охоронило їх від межусобиці: жерли нарибок, жерли й самих себе: братнє мясо знать найлучше їм смакувало.

— Треба їм більшого простору, свободи, в вибагливім житю може помирніють трохи, — замітив учитель.

Хлопці зрозуміли се і зробили так: викопали понизше скринки рів двометрової довгости, на пів метра широкий, а води було в нїм гаразд на три дециметри глибоко. На середині засадили кущик сїтнику, краї берегів зеленою ряскою, щоб мали риби під чим крити ся і нарибку насипали тьму.

В тім новім просторім басенику порозділювали ся хижаки на менші громади, заволоділи найвигіднішими кутами, з відки вигідно нападали на иньших виставлених на постріч без усякого захисту.

З початку гадали хлопці, що при такім гаразді хоч самі себе хижі зимнокрові пощадають, та де тобі... на волі чи в неволі хижак усе хижаком. Пожирали нарібок, пожирали й себе дальше. По чотирох місяцях, десь на початку серпня лишили ся лиш два брати з тої кількатисячної родини. Гарні, вродливі шмигуни, майже по півтори пяди довгі, з широчезними пащами, а зубів, що иголки ставі, десятки. Рівної величини і сили стали ся власниками цілого басену. На противних кінцях, далеко від себе помістили ся розбишаки, згаданий куш сїтнику на середині творив природну границю і ділив басен на дві рівні частини; скоро котрий наміряв переплисти поза той сїтник до братового перила, то другий зараз кидав ся заїло на супірника і проганяв його геть.

Хлопці не без причини прозвали обох горлорізами. То були справдішні горлорізи: десяткували нарібок — кождий у своїм перилі — а коли обжерли ся так, що мало їх не порозсаджувало, тоді був на короткий час спокій: лежали під поверхнею води, парили ся на сонці, порушали постійно плавцями по боках, толочили в собі начинену добич, аби скорше травила ся. Колиж тільки дрібку котрому вантюх зменшив ся, розпочинало ся нове спустошенє: причаїть ся розбишака, лежить на воді, мов кусень патика доти, аж рибки наберуть більшої сьмілости, підплинуть ближше; тоді мниший патик згинає ся в дугу, кидає ся стрілою... Кілька відразу проковтне, і знов тихо... розглядає ся, з котрого боку найлучше повторити напад.

Часом бувало так, що один обжер ся, лежав спокійно і тоді всі рибки перепливали до того ситого. Щож робив голодний? Вилазив із противного кінця, підкрадався під кущик сїтнику, ждав терпливо аж усі риби вернули в його полонку і тоді замикав границю, не пускав доти, доки вантюх не начинив по горло. Иньшим разом було так, що один заліз під зелень і не показував ся кілька годин. Сусід хіснував із нагоди, залазив до нього на лови. Колиж господар помітив непрошеного гостя, приймав його так увічливо, що брат не мав часу втікати туди, куди зайшов, лише перескакував через сїтник до своєї полонки.

По кількоденній безнастанній зливі понесли хлопці поживу своїм „горлорізам“. Кожний рад був знати, чи вже великі вирости?

Дармо трудилися: не застали в басені ні щупаків, ні нарібку. Переглядили, пересмотріли понизше весь поточок і там їх також не знайшли. Втекти не могли: вода за шкільним огороном розливалася по трясавиці, майже безслідно зникала, аж о кілька сот кроків далше слезила незамітними боріздками і творила бездонну яругу обгороджену терном, аби хто не втопився. З початку посуджували, що хтось зробив збитка, а пізнійше зложили вину на кота. Кіт часто пересиджував над басеном, навіть кілька разів кинув ся був у воду, кіт певно мусів обох зловити.

— Стало ся, пропало — мовив учитель. — Ми своє осягнули: знаєте розвій щупака, його хижу вдачу і чогож більше хочете? Другим разом розмножимо коропа і зарибнимо ними всі калябані.

Така розрада не вдоволити малих слідителів природи, а найпаче куртого Федуня Ткачика.

— Прощу пана учителя, я ще нічогосінько не видів — жалувал ся куртий і зазирає у воду.

— Надиви ся добре, надиви за всі рази — дотепкували товариші.

Ткачик лежав над берегом, дивив ся.

— Прощу пана, йой! йой... йой... виджу... виджу — закричав по хвили. — Покаяння... горлоріз горлоріза заїв... дивіть ся, дивіть !...

— Де, де? — спитав учитель і став собі глядіти в воду і хлопці також.

Вода була чиста, жаден нічого не видів, тільки Ткачик.

— От там... на самім дні, де та мушка крутить ся, коло того білого корінця — показував куртий.

Побачив наслідок учитель, побачили й усі.

При самім березі на споді лежав щупак, доїдав свого брата, тільки ще половина з хвостом стирчала йому з пащеки, а друга з головою травилася в вантюсі. Кілька днів лежав в однім місці, гадали всі, що здохне. Ні, не здох: стравив брата, поїв риби, заволодів сам цілим басеном той опришок окаянний, що скавав через сітників, що мав кілька знаків на хребті від покусання. Хлопців пізнійше не лякав ся. Впливав під верх у часі корму, а навіть і до черпака кидав ся за рибами, коли від разу не дали, лише пуряли судину в воду так, що самі риби впливали.

В осени пожирав уже такі коблики, сливи, плотички, здирки великі як пальці і то по кілька нараз. Коли постуденіло і мороз став стягати воду, винесли щупака на згадане багнище і пустили в ту глибину обгороджену тернем. Котрийсь зі старших вітрогонів, здає ся Борзогогий або Білик, заткнув на терню дошку з надписом „Осторожно!... тут утопила ся польного корова і з відтам ніхто її не витягнув, тут перебуває також і наш горлоріз, сиріч шкільний щупак“. Щупак дійсно перебував там, не втік нікуди, бо відпливу не було ніякого, але ніхто його більше не видів ні в осени ні на другу весну. Одно всім дивно стало: коли давнійше в тій ярузі жабища верещали, аж глушили ціле село, то тепер ані одна не квакнула; розпорошили ся по всіх усядах, покинули геть своє первісне житло. Всюдіненьки рехкали, під самою школою найбільше, а в тім місці і на сьміх одна не відізваля ся. Хто був тим страшним гонителем, ніхто не знав.

Згодом і се вияснило ся і то припадково.

Принесли хлопці десь у літі під кінець жнив своєму панови „професорови“ цілий цебрик раків.

— Та по що то? — питає учитель.

— Ми так для пана — кажуть. — Одну пайку занесли до двора, а три до школи...

— Я дуже вдячний вам за вашу память на школу, але школа не вміє того варити.

— Їх можна пекти... Ми вам спечемо, прошу пана...

— Ні ні, дякую... Знаєте що? Лучше занесімо їх там, де тамтого року пустили щупака.

— Добре, добре, нехай і так буде.

Віднесли хлопці раки до виряка, поставили цебрик, міркують, куди би пустити, з котрого боку, аби кождий міг бачити нову комедию без гроший.

— Пускайте — каже учитель — відти з горбочка тою борозною, куди з нашого огорода стікає вода. З відти видно ціле водяне вікнище.

Витягли з цебрика одного з найбільшими кліщами, пустили.

Рак поліз із водою, приближав ся що раз ближше до водяного вікнища. Над самою безоднею задержав ся, щось провіжував, мов надумував ся, лізти чи не лізти дальше? Тільки вусами над

глибиною рушив, а щупак із води гуль! проковтнув величезного шкаралупника, як галушку, тільки три рази зівками блиснув до сонця, як пащекою хрупав. То був той самий опришок „горлоріз“, із кількох тисяч один, що став ся пострахом жабячого роду. Гідний собі братоїд виплекав ся. Ще три раки пожер, а далше не міг. Але дивив ся, потрясав плавцями, їжив ся, як шкаралупники коло його пащеки поринали в воду. Значило, бодай ще очима пожирив, коли в горло не лізло.

